

Venäjä tieteiden välissä

■ Markku Kivinen

Monitieteisyys ja tieteidenvälisyys eivät ole uusia ideoita. Viimeisen parinkymmenen vuoden aikana ne ovat kuitenkin saaneet uutta tuulta purjeisiinsa. Yhdysvalloissa Immanuel Wallerstein analysoi Gulbekianin komission raporttiin yhteiskuntatieteellisten disipliinien kehkeytymistä radikaalissa hengessä: perinteisen tieteenalakohtaisen tutkimuksen sijaan tulisi rikkoa disipliinien rajat ja sillä tavoin lisätä tieteen yhteiskunnallista relevanssia (Wallerstein 1996). Pian sama henki puhkui myös Euroopassa. Suomenkin tiedepolitiikassa on tähdennetty tieteidenvälisyyttä. Kansainvälisessä keskustelussa on puhuttu jopa tieteen kehityksen kahdesta vaiheesta (Nowotny, Scott & Gibbons 2001). Disipliineihin perustuvasta ensimmäisestä vaiheesta tulisi siirtyä uuteen

tieteidenvälisyyden aikakauteen.

Kuinkahan pitkälle uuden kehitysvaiheen rakentamisessa on päästy? Kysymys on monitieteellisestä hankkeesta, johon liittyy niin tieteenfilosofista, tiedonsosiologista kuin tiedepoliittistakin argumentaatiota. Tieteidenvälisyyden problematiikka näyttää myös erilaiselta eri tieteenalojen näkökulmasta.

Sovjetologian ala muodostui omaksi disipliinikseen kylmän sodan aikana. Venäjän tutkimus erkani läntisen yhteiskuntatutkimuksen teorianmuodostuksesta (Kivinen 2002; Wallerstein 1996). Vastustajaksi koettua ”toista” hahmotettiin jopa omilla paradigmoilla, joista totalitarismiteoria oli vaikutusvaltaisin. Venäläisten oma yhteiskuntatiede taas jumi-

tui empiristiseen sosiaalitutkimukseen, koska ei voitu haastaa historiallisen materialismin filosofiaa. Kylmän sodan jälkeen Venäjän kehitystä alettiin lännessä luonnehtia transitioksi. Venäjän ajateltiin matkaavan kohti markkinataloutta, oikeusvaltiota ja demokratiaa. Viime aikoina ovat vahvistuneet tulkinnat, joissa Venäjän erityisyys nähdään patrimonialisissa rakenteissa. Tällä tarkoitetaan järjestelmää, jossa institutionalisoituneiden yhteiskuntasuhteiden sijaan ratkaisevassa asemassa ovat erilaiset henkilöiden väliset verkostot.

Suomalainen Venäjän tutkimuksen huippuyksikkö on alallaan paradigmaston haastaja (Kivinen 2012 ja 2013). Aikaisempien lähestymistapojen korostaessa Venäjän kehityksen rakenteellista määrätymistä, me lähemme liikkeelle Anthony Giddensin (1984) rakenteistusteoriasta, jonka avulla voidaan nostaa esiin myös toimijat ja valinnat. Huippuyksikön lähtökohtana on siis sosiologinen yhteiskunnan konstituutiota koskeva teoria, jonka avulla tutkimuskohde voidaan tematisoida uudella tavalla. Olennaista hankkeen monitieteisyyden ymmärtämisen kannalta on kuitenkin se, että tämä tematisointi ei vielä vastaa talouden, politiikan tai kulttuurin konkreettisiin tutkimuskysymyksiin. Tähän tarvitaan näitä yhteiskunnan alueita tutkivien disipliinien omia käsitteitä ja selitysmalleja. Tutkimusryhmämme muodostuikin laajasta kirjosta sekä yhteiskuntatieteitä että humanistisia tieteitä: politiikan ja talouden tutkimuksesta historian tutkimukseen ja kulttuuriin saakka. Tieteidenvälisyys ja monitieteisyys eivät siis sulje pois disiplineja, vaan tulevat ainoastaan niiden kautta mahdollisiksi. Integraation ja synteessin aika on vasta disipliinien pelisääntöjä seuraavan tutkimusvaiheen jälkeen. Siinä vaiheessa on pystyttävä ylittämään tieteenalojen perinteiset käsitteet ja selitysmallit.

Monitieteisyyden sisältökysymysten ohella Aleksanteri-instituutin kaltaisen erillislaitoksen toimintaa tulee ajatella tutkimusjohtamisen kannalta. Pitkäjännitteinen tutkimuksen painopisteiden asettaminen on ensimmäinen lähtökohta: ensin tulee sisältö, sitten organisaatio ja lopulta on hankittava myös resurssit. Painopisteet eivät

voi olla riippuvaisia yksittäisten projektien rahoituspäätöksistä. Aikaskaalan on oltava projektirahoitusta pidempi ja painopisteistä on pidettävä kiinni erilaisia rahoitusmuotoja yhdistellen.

Monitieteisyys ja moniulotteisuus ovat koko yksikön ominaisuuksia eikä kaikkien yksittäisten tutkijoiden tarvitse koko ajan tehdä tutkimusta monitieteisesti. Tutkimuskulttuurin ja organisaation on silti oltava monitieteisiä. Yksilösuorittamisen sijaan on luotava tutkimusyhteisö, jossa viereisessä kammarissa istuva kollega ei ole kilpailija vaan yhteistyökumppani, jonka eetos ja tutkimustulokset voivat siivittää omaa tutkimusta. Vaikka oma tutkimus ei olisikaan varsinaisesti tieteidenvälistä, tällaiseen yksikköön sitoutuminen edellyttää yksilötasolla myös muihin tieteenaloihin kohdistuvaa riittävä kiinnostusta, uutta lukemista ja keskustelua. Ne, jotka eivät ole siihen valmiita, ajautuvat vääjäämättä sivuraiteelle.

Olen perustellut huippuyksikköme tieteidenvälisyyttä viittaamalla William H. Newellin (2001) analyysiin kompleksisista systeemeistä (Kivinen 2013). Nämä järjestelmät ovat monitasoisia siten, ettei niiden itseorganisointumista ja koherenssia voi selittää vain yhden tieteenalan keinoin. Venäjän modernisoitumisprosessi voidaan nähdä juuri kompleksisena systeeminä, jonka analyysiin tarvitaan tieteidenvälisiä uusia käsitteitä ja selitysmalleja. Nämä uudet käsitteet eivät saisi perustua liian vahvaan historianfilosofiaan eivätkä liian vahvaan sosiaaliseen ontologiaan. Toisaalta kysymys ei saisi olla teleologisten ja totalisoivien selitysten korvaamisesta pelkällä empiirisellä havainnoinnilla (Kivinen 2012). Hankalinta tässä ovat avoimet käsitteenmuodostuksen prosessit. Rakenteistusteoria osoittaa vain suunnan, ei konkreettisia käsitteitä tai selityksiä.

Tieteidenvälisyyden filosofisia tarkasteluja ei loppujen lopuksi ole kovinkaan paljon. Epäfilosofiset tarkastelut päättyvät usein varsin konkreettisiin resepteihin siitä, miten tämäntyyppisen tieteellisen yhteisön tulisi toimia. Askel abstraktista tieteenfilosofiasta käytännön ohjeisiin näyttää monesti melkoiselta loikalta. Omalla alallaan kukaan meistä ei ole halukas ryhtymään eräänlaiseksi ”itieteilijäk-

si”, tutkijaksi, joka vetää käsitteet ja selitykset hatusta aikaisemmasta disiplinaarista piittaamatta.

Kysymyksenasettelun muuttuessa myös tieteenalojen paino muuttuu. Jos nykyisessä huippuyksikössämme sosiologia on suunnannäyttäjän roolissa, uudessa yhteistyössämme Markku Kulmalan huippuyksikön kanssa sosiologia ja politiikan tutkimus ovat luonnontieteellisesti virittyneen tutkimusasetelman aputieteenä. Toisaalta meidän kannaltamme ympäristöön liittyvät kysymykset asettuvat osaksi monitasoista kokonaisuutoksen problematiikkaa.

Lähteet

Giddens, A.: *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge 1984.

Kivinen, M.: *Progress and Chaos*. Saarijärvi 2002.

Kivinen, M.: *Vozmozhnie napravlenija rossijskoj modernizatsii: predlozhenie novoj paradigmy*. <http://mhf.su/node/274>. Fond sovremennoj istorii, 2012. *Choices of Russian modernisation – proposal for a new paradigm*. <http://mhf.su/en/node/285>. Fond sovremennoj istorii, 2012.

Kivinen, M.: Interdisciplinary Approach to Russian Modernisation. *Zhurnal sotsiologii i sotsialnoi antropologii* 16:4(69), 2013, 12–28.

Newell, W.H.: A Theory of Interdisciplinary Studies. *Issues in Integrative Studies*, No. 19, 2001, 1–25.

Nowotny, H., Scott, P. ja Gibbons, M.: *Re-thinking science: Knowledge and the public in an age of uncertainty*. Cambridge 2001.

Wallerstein, I.: *Open the social sciences: Report of the Gulbekian Commission on the Restructuring of the Social Sciences*. Stanford 1996.

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston Aleksanteri-instituutin johtaja.